

Б.Қ. Қасым

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор
Алматы қаласы, Қазақстан

ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ ТУЫСТЫҚ АТАУЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ-СЕМАНТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Аннотация. Когнитивті лингвистика ғылымының қазіргі даму кезеңі зерттеушілерге осы мәселелерді заманауи әдістер негізінде қайта қарастыру міндетін қояды, олардың бірі тілдік бірліктерді өзіндік жүйе ретінде зерттеу әдісі болып табылады. Түркі тілдерінде ең дамыған лексикалық-семантикалық топ туыстық атаулардан тұрады, олардың салыстырмалы талдауы осы мақалада талданған. Бұл мақаланың өзектілігі оның түркологиядағы туыстық атаулары функционалды-семантикалық аспектіде зерттелетіндігінде. Тілдік фактілерді зерттеудің ономазиологиялық сипаты түркітанудағы жаңа бағытты білдіретін функционалдық лингвистиканың негізгі, жетекші қағидаты болып табылады. Тіл және оның деңгейлері тұтас жүйе ретінде ұсынылады, оның ішінде туыстық атаулар. Түркі тілдеріндегі туыстық атаулардың функционалды-семантикалық жіктелуі туыстық қатынастардың ең көп таралған мағыналарының генетикалық табиғатын анықтауға мүмкіндік береді. Барлық туыстық атаулар семантикалық құрылымдарда жетекші интеграл болып табылатын “туыстық” семасы негізінде бір лексикалық-семантикалық өріске біріктірілген.

Тірек сөздер: когнитивтік лингвистика, лексика-семантикалық топ, функционалдық-семантикалық жіктеу.

Б.К. Қасым

Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
доктор филологических наук, профессор
Алматы, Казахстан

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА РОДСТВЕННЫХ НАЗВАНИЙ В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ

Аннотация. Современный этап развития науки о когнитивной лингвистике ставит перед исследователями задачу – заново рассмотреть эти вопросы на основе современных методов, одним из которых является метод изучения языковых единиц как своеобразной системы. В тюркских языках наиболее развитую лексико-семантическую группу составляют наименования родства, сравнительному анализу которых и посвящается данная статья. Актуальность данной статьи заключается в том, что в ней наименования родства в тюркологии изучаются в функционально-семантическом аспекте. Ономазиологический характер изучения языковых фактов является основным, ведущим принципом функциональной лингвистики, представляющей новое направление в тюркологии.

Язык и его ярусы представляются как целая система, в том числе и наименований родства. Функционально-семантическая классификация наименований родства в тюркских языках даёт возможность определения генетической природы наиболее распространённых значений наименований родства. Все наименования родства объединяются в одно лек-

сико-семантическое поле на основе семьи «родства», которая является интегральной, ведущей в семантических структурах.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, лексико-семантическая группа, функционально-семантическая классификация.

B.K.Kassym

Abai Kazakh National Pedagogical University, Doctor of Philology, Professor
Almaty, Kazakhstan

THE FUNCTIONAL-SEMANTIC SYSTEM OF RELATED NAMES IN TURKIC LANGUAGES

Annotation. The current stage of the development of the science of Cognitive Linguistics sets the task for researchers – to re-examine these issues on the basis of modern methods, one of which is the method of studying language units as a peculiar system. In Turkic languages, the most advanced lexical-semantic group consists of names of relationship, and this article is devoted to their comparative analysis. The relevance of this article lies in the fact that it considers names of relationship in Turkology in functional-semantic aspect. The onomasiological character of study of linguistic facts is the main leading principle of Functional Linguistics which represents a new direction in Turkology. A language and its layers are represented as a whole system, including names of relationship. The functional- semantic classification of names of relationship in Turkic languages allows determination of the genetic nature of the most common meanings of names of relationship. All names of relationship are combined into one lexical-semantic field on the basis of the seme “relationship”, which is an integral and leading one in semantic structures.

Keywords: Cognitive Linguistics, lexical-semantic group, functional-semantic classification

Когнитивтік лингвистикада халықтың жалпы рухани өмірін, салт-дәстүрін, өзіндік қасиеттерін, ұлттық дүниетанымын қайта қарастыру ерекше мән-маңызға ие болды. Когнитивтік лингвистика – халықтың тұрмыс-салты мен әдеп-ғұрпы материалдық және рухани мәдениетін зерттейтін тіл білімінің жаңа саласы. Қазақ тілінің туыстық атауларға қатысты дәстүрлі этномәдени лексикасын **функционалдысемантикалық** тұрғыдан қарастыра отырып, концептілер аясындағы нақты ұғымдардың мән-мағынасын ашу үшін сөзге қатысты барлық мазмұнды ақпаратты қамтудың қажеттігін анықтау қажет. Сөздің мағынасын және оның алуан түрлі ассоциациялық байланыстарын бейнелейтін денотативті және коннотативті мазмұн. Халықтың мәдени өмірінен хабар ететін туыстық атаулар ерекше таңбалық жүйені құрайды. *Туыстық атау* – этномәдени, лингвомәдени таңба. Мәдени коннотация екі семиотикалық жүйені (тіл мен мәдениет) салыстырып, олардың байланыстарын жүзеге асырады. Коннотациялар сөз мағынасындағы ассоциативтік белгілердің бекітілуі арқылы пайда болады. Қазақ тіліндегі туыстық атаулардың лингвомәдени сипаты семантикалық маңызға ие болатын белгілі бір әдет-ғұрыпқа, ритуалдарға байланысты болып келеді. Туыстық лексика құрылымында ұлттық ерекшеліктер айқындалады. Олар өз ішіне көптеген лексикалық бірліктердің мағыналарын жинақтайды.

Туыстық – тарихи-этникалық ұғым. Оның қалыптасуы мен дамуы белгілі бір этностың өмірімен, тұрмыс-тіршілігімен, мәдениетімен, әдет-ғұрып, салт-санасымен байланысты. Қазақ тіліндегі туыстық қағынастар мен атаулар топ-топқа бөлініп жүйеленеді. Тұрмыс-салт лексикасында туыстық атауларына байланысты күрделі аталымдар көп. Мағына жағынан тануға, талдауға келгенде біріккен сөздер (оның ішінде, кіріккен сөздер) қиынға

түседі. Қазақ ұлты өзінің шыққан тегін, кіндік кесіп, кір жуған атажұртын қастерлеп, *жеті атасын* жадында тұтуды парыз деп санады. «*Жеті атасын білген ұл жеті рулы елді біледі*» деген сөзді салмақтап, қазақ халқы тегін айтпаған болар. «*Қырық рулы еліміз, қарға тамырлы қазқымыз*» деген сөз де ертеден келе жатқан қанағты сөздер. Бұл – қазақтың аралас-құралас, алыс-берісті, құда-жекжат, жамағайын-жұрағатығын аңғартатын көне заманнан жеткен ұғым. Ғалым адамдар арасында қалыптасқан қағынастарды **екі топқа бөліп** (туыстық қағынастар және жақындық қағынастар) қарастыра отырып, туыстықтың өзін ұрпақтың өсіп-өнуіне байланысты *екі бағытта* – «тік бағытта» (ата ұрпағының өсуі – ата жұрт) және «көлденең бағытта» (ана ұрпағының өсіп-өнуі – *нағашы жұрт*) тарапты. Яғни туыстыққа байланысты барша атаулар мен тіркестерді «ата өрісі» мен «ана өрісі» шеңберінде топтайды да, оған қайын жұртқа қатысты «құдандалық өрісті» қосып, осы үш негізден тарапты. Сөздікте аталған негізгі үш топқа қосымша төртінші топ – «алыс-жақындыққа қатысты атаулар» туралы да баяндалады. Ғалым әрбір туыстық атауға кеңінен тоқтала отырып, олардың бәрінің де өзегінде жатқан уәжділігін тарапты айта отырады. Қазақта туыстық қағынастарды өзара сабақтас үш жұртқа бөліп айтады. Біріншісі – адамның әкесі жағынан туысатын *өз жұрты*. Екіншісі – шешесі жағынан туысатын *нағашы жұрты*. Үшіншісі – әйелі, не күйеуі жағынан туысатын *қайын жұрты*. Адамның өз жұртын жеті ұрпаққа тарапты айтады.

Ер адамның өзінен тарайтын ұрпақтары: адамның өзінің бел баласы – ұлы мен қызы – ұлдан туған – *немере*, қыздан туған бала – *жиен*. *Немере мен жиеннен туған балалар шөбере және жиеншар*. *Немене (шөпшек) – туажат*. Немере және шөбере сөзімен тіркескен зат атаулары: *немере аға, немере ана, немере іні, немере қарындас, шөбере аға, шөбере қарындас, әке-шеше*.

Туыстық атауларға байланысты тілдегі қалыптасқан күрделі аталымдарының ең үлкен тобын құрайтындар – **тіркесті күрделі аталымдары**. Олар: *нағашы ана, нағашы ата, нағашы іні, нағашы аға: «нағашы»* – балаларына шешесі жағынан туысы». Мысалы, нағашы аға, нағашы ана, нағашы ата, нағашы әже, нағашы жұрт, нағашы қарындас (шешесінің жасы кіші төркін бауырларынан туған қызға айтылатын туыстық атау), нағашы шеше (шешенің анасына ұзатылған қызының баласы тарапынан айтылатын туыстық атау), нағашы іні (шеше баласынан жасы кіші төркін бауырларынан туған ұлға айтылатын туыстық атау) атаулар. Нағашы жеңге (шешенің төркіндері жағындағы жасы үлкен ағаның әйеліне айтылатын туыстық атау), нағашы жезде (шешенің төркіндері жағындағы әпкенің күйеуіне айтылатын атау), немере нағашы аға, немере нағашы ана тәрізді тіркесті күрделі атаулар. Күрделі аталымдарының ендігі бір тобы **қосарлы аталымдар**: *ағайын-туған, туған-туыс, іні-бауыр, жақын-жуық, жақын-жақыбай, жақын-жұрағат, ата-баба, үрім-бұтақ, өрен-жаран, ағайын-аймақ, жекжат-жұрат, құда-жекжат* т.б.

Тұрмыс-салт лексикасында туыстық атауларға байланысты сөздер көп. Л.А.Покровская: «Лексика-семантикалық топтағы атаулар, әсіресе туыстыққа қатысты атаулар қай тілдің болсын негізгі сөздік қорына еңбек», – дейді [1]. Түркі тіліндегі туыстық атаулар Н.П.Дыренкова, К.Мусаев, Н.А.Баскаковтың [2] зерттеу еңбектерінде кездеседі.

Аға: Қазақ тілінің сөздігінде мынадай анықтама берген: «1. *Ағайынды адамдардың жасы жағынан үлкені*. 2. *Жасы үлкен ер адам*». *Аға* сөзі көне замандардан түркі тілдерінің көбінде қолданылып келе жатқан сөз. Бұл сөздің үш түрлі нұсқасы бар: *ага* (қырғ., таг., эзрб., порк., гаг., тілдерінде); *ага*: (қазақ, қырғыз, татар тілдерінде) *ага/ага* – «жасы үлкен ағайын», *Ака*: (ұйғыр, алт., өзбек тілдерінде); қарақалпақтың, хакас, шор тілдерінде *ага/ага/акза* – «ата»; чуваш, саха тілдерінде *агай/акка/агас* – «апа»; түрік пен эзрбайжан тілдерінде *ага/ага* – «мырза» деген сөз [3]. *Аға* сөзі қай тілден енгені белгісіз. Бұл сөздің шығу тегі туралы әртүрлі болжам бар. Мәселен, араб тілінен алынған [Золотницкий, Корнев, Чув.-рус. сл., 133] десе; бұл сөздің моңғол тілінен шығып, кейін түркі және басқа

тілдерге де тарауы мүмкін [Монг.-рус. сл., 1957, 47 б.]. *Аға* сөзінің шығу тарихы жөнінде түрлі болжам бар: *ай* сөзінен, оның «*айқын, жарық, ақшыл, жарқын*» деген мағынасынан шыққан, алғашқы кезде *аға* деп *ақжөңіл, ақ жүрек, мінезі ашық, жарқын* кісіні атаған дейді. Бұны дәлелдеу үшін шағағай тілінде қолданылған *аја, еје* – «кәрі әйел», *ајит* – «құрметті әйел» деген сөздерін келтіреді [Vambery. Etym. Wört, 6]. Келесі пікір *аға* сөзі «ақ» сөзінен шыққан деп есептейді. Мәселен, салыстырма ретінде финн тіл-деріндегі *уко* – шал, *ука* – кемпір деген сөздерді келтіреді де, бастапқы кезде *аға* деп жасы үлкен, шашы ағара бастаған кісіні атаған дейді (Lokotsch, Etym, Wört, 3) [3].

Ағайын: *Ағайынмен* бар, сырлас, Тегін тамақ татырмас (*Жамбыл*). Бұл сөз *аға* және *іні* деген жеке сөздерден құралған. Қазір де *аға-іні* деген қос сөз қазақ тілінде жеке қолданылады. Кейбір түркі тілдерінде (ұйғыр, татар, башқұрт, өзбек) бұл сөз осы толық қолданылып жүрсе, қазақ, қырғыз және қарақалпақ тілдерінде фонетикалық заңға бағынып, аға мен іні сөздері кірігіп, *ағайын* болып өзгеріп кеткен. О баста *аға-іні* «жасы үлкен мен кіші ағайындар» деген мағынаны білдірсе, кейін жалпы *туған-туысқан* мағынасында жұмсалатын болған [4].

Жиен сөзі ескі түрік тілінде *йегін* (жегін) түрінде кездеседі. Бұл сөздің түбірі – *жес* (+*ін*). Яғни, *кел+ін, қай+ын* сөздері сияқты мұнда да *-ін-* жұрнақ. Сонда **жек** сөзі жеке қолданылған ба? Ол – *жесжат* (жег+жат) сөзінің **жег** сыңарымен түбірлес: *жес* чуваш тілінде туыс мағынасында жеке-дара қолданылады: (Чувашско-русский словарь. М., 1961. -119 б.) Яғни, *жиен* (жег+ін), *жесжат* сөзі *жаттан туыс* деген сөз. Тілде жеке сыңары түсініксіз болып кеткен мұндай сөздер көптеп кездеседі. Мысалы: *жасамағайын* дегеннің *жсам* бөлшегі жалпы халықтық тілде кездеспегенімен, қайсыбір жергілікті тілде ру, ата мағынасында осы күнге дейін сақталып қалған: *жсам/јат* I 1. *сор, соринка*: (көзге *жсам түсті* [МК, III, 5]. II: *атау*. [ДТС, 1969: 230 с.]. «*Жағалбайлы бірнеше жсамға (ру, атаға) бөлінеді*» [5].

Жекжат: жама ағайынды, құда-құдандалас адам. Кіріккен сөз мағынасы алыстанқыраған, жат болуға айналған ағайын дегенге келеді. Мысалы: «Ай көрмесең, *ағайын жат*, жылы көрмесең, *жесжат жат*» деген халық мәтелі бар. Сөздің бірінші бөлігіндегі «ж» екінші сөздің бас дыбысының әсерімен ұяндаған. Бұл ертеде біріккен көне сөз. Ал екіншісі сыңар «*жат*» – сын есім, *жсақындық*, туыстық қатысы жоқ *бөтен, бөгде* адам дегенді білдіреді. Осы күрделі сөздің негізінде: *жесжаттық, жесжат – жұрат, жесжат – жұрағат, жесжат – күрделі зат аталымдары* пайда болған. «*Жат*» сөзімен де байланысты бірнеше сөздердің тіркесі жасалған. *Жат есік, жатбауырлық, жатжұрт, жат жер* т.б. *жатжұрт* – өз елі емес, бөгде ел. «*Қыз бала – жат-жұртқа жаралған*», «*Жат елде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол*» (Мақал). **Қарынбөле** көне сөз, біріккен түбір. Екі сыңардан тіркескен бұл сөз бір әкенің екі қызынан туған балалар бір-біріне «*қарын-бөле* болып келеді» (Бұл тұқымның қарнынан бөлінген). «*Сұраса келе қарынбөле шығады*» деген халық мәтелі бар: *қарынбөле, немере бөле, қайынбике, қайынсіңлі, қайын-ата, қайынапа* т.б.

Жиенишар: Бұл сыңарлардағы «жиен» күйеуге шыққан қыздың баласы. *Шар* – сөзі түсіндірмелі сөздікте бірнеше мағынада берілген. *Жиен* сөзімен бірігуі де оның «*шұбырған көп із шиыр*». Тек жай ғана бірқыдыру түскен із емес, әбден шимайлап қалған шыпырман ізді – *шар* деген. Демек, *жиенишар жиеннің ізі* деген мағына білдіреді.

Ене. 1. Ана, шеше. *Ене* (ана) көрген тон пішер (Мақал). 2. Ерлі-зайыпты кісілердің бірінің шешесі екіншісіне ене болады. Ұлжан енесіне бағана Абай ұйықтап жатқанда, бар жайды айтып еді (Әуезов); **Ене.** 1. Ерлі-зайыптылардың аналары бір-біріне ене болады. Қынай енесімен бірге тұрады (М. Дүйсенов, Гүлжан). 2. Жан-жануарлардың төлінің аналығы. 3. *Ауыс.* Бала тапқан ана, шеше. ◊ **Кіндік ене.** Жаңа туған жас нәрестенің кіндігін кесуші әйел, кіндік шеше. **Қайын ене.** Әйелдің туған шешесі (еркекке қатысты). **Ене** 1. этн. Ерлі-

зайыптылардың шешелерін білдіретін туыскандық атау. Бұл кісі мына Шолпанның мамасы, менің енем деп таныстырды (Ә.Нұршайықов, Алтын). 3. *көне*. Баланың анасы, шеше. Енеден екеуміз. Бірақ екеуміз екі түстіміз. Запы жат жаралған дегенің болмаса, менен Қамар артық (Д.Әбілев, Ақын). *Кіндік ене* этн. Кіндік шеше (жаңа туған нәрестенің кіндігін кесуші әйел, кіндік шеше). Бір сөз айтсам, балам-ау, күлермісің, Біздікінде аялғып жүрермісің. Баян қыздың күйеуі сен болғанда, *Кіндік енең* мен едім білермісің (Қозы Көрпеш). *Қайын ене* этн. Ер адамның әйелінің шешесі. Сүйеу қарт соңғы қозысын сойып қазан көтертті. *Қайын енесі* де пейілді (Ә.Нұрпейісов, Сергелден).

Абысын: *абысын-ажсын* моңғол тілінде екеуі де мағыналы сөз. *Абысын* – жена старшего брата по отношению к жене младшего брата, *Ажсын* – жена младшего брата по отношению к жене старшего брата, невестка/ (Моңғ.-рус. словарь).

Абай *ажсын* сөзін кісі аты негізінде қалдырған. «*Ажсыны* жақсы-ақ қызы едім». *Абысын* – о баста тілдегі *ана* және *сіңлі* сөздерінің қосарлана айтылып, бірігуінен жасалған. *Абысын* сөзінің алғашқы бөлігі *ана/ аба/* сөзінің шығу төркіні туралы Э.Севортян этимологиялық сөздікте *сіңлі* XIғ. – *сіңлі* тұлғасында «младшая сестра мужа», яки *қайынсіңлі* мағынасында қолданылады (М.Қашқари. III т. 408 бет). Екі сөздің бірігіп, бір мағынаны білдіріп, тұлғалық ерекшеліктердің түсуін былайша үлгілеуге болады: Мысалы, *Абысын* → *ағайынды кісілерге тұрмысқа шыққан әйелдердің бір-біріне туыстық қатынасы. Қазақтың салт-дәстүрі бойынша олар, күйеулерінің рулас, аталас туыскандарының әйелдерімен де сондай жақындықта болады деп саналған. Абысын-ажсын* → *бірге туған, ағайындас, туысқан адамдардың әйелдерінің күйеулері жағзынан алғанда бір-біріне жақын-жуық болып келе-тін туыстық қатынасы. Бұл сөздің әрқайсысының өзге түркі және моңғол тілдерінде өз алдына жеке-жеке мағыналары бары белгілі. Қалыптасқан дәстүр бойынша қазақта ағаның әйелдерін келіндері «абысын» десе, абысындар қайындарының әйелдерін «ажсын» деп құрметтеген. Аба/ана мағынасында, сіңіл/сіңілі мағынасында, абасыңыл → абасын/-ыл/ → абасын-абысын. Сонымен, тарихи тұрғыдан қарағанда бірі – іні әйелінің ағасының әйеліне қарата, абысын, ал, екінші аға әйелінің інісінің әйеліне қарата / ажсын/ айтылған туыстық атау.*

Қатын//Qatun 1. *госпажа, вельможная дама, женицины знатного происхождения; жена правителя, знатного человека: qatun qatıŋa (материқатун)* [ДТС,1969: 436 с.]. Түрікше: *qatın*, басқа тілде *x* дыбысынан басталады: тағар: *хатын*, өзбек: *хатун*, саха (якут): *хотун*, ұйғыр: *хотун*; Түркі тілдерінде *қ* нұсқасымен айтылады: башқұрт: *катын*, қырғыз: *катын*, алтай: *қадын*, қазақ: *қатын* [5]. Мысалы, Шырағым, мен Жамбылмын, Өзің қайдан, атың кім? Ауылдарың қай жерде? *Қатын*, балаң бар ма әлде? (*Жамбыл*). *Қатын* сөзі түркі тілдерінің көбінде қолданылып келе жатқан сөз. М.Қашқари сөздігінде «*ақ сүйек (хан, төре, бек) қызы*» деген мағынада жұмсалған, кейін «ерте шыққан әйел» дегенді білдіретін болған [6]. Сол сияқты ескі түркі жазу нұсқаларында да *қатун /хатун* сөзі екі мағынада қолданылған сияқты [Малов. Пам. др. Письм.; 422, 442, Батманов и др. Совр. и др. Енис., 98, 101]. Қазіргі түркі тілдерінде бұл сөз екі фонетикалық нұсқада кездеседі. Кейбір тілдерде *к/қ* дыбысынан басталса, *қатын /хатын* сөзінің бастапқы мағынасы – *ханым, бәйбіше, әйел*, кейін – *күйеуге шыққан әйел, зайып*. Бұл сөз кейбір түркі тілдерінде жоғарыда көрсетілген мағыналардан басқа қосымша ұғымға ие болған [7]. Мысалы: қырғыз, алтай, хакас, қазақ тілдерінде жағымсыздық коннотация бар – *өрескел* сөз ретінде қолданылады. Саха (якут) тілінде бұл сөз «қайынене», түрікше және моңғолша, керісінше, тек қана «*ханым, үлкен кісінің әйелі*» деген мағынада қолданылады. Қазақ тілінде *қатын* сөзі көбінесе сөйлеу тілінде қолданылады да, әдеби тілінде оның орнына *әйел, зайып, жар, жұбай* сөздері жұмсалады. Зерттеушілердің пайымдауынша, *қатын* сөзі дербес *қат/ хат* сөзі мен *-ын* жұрнағынан құралған деген болжам да бар. Дәлел ретінде тыва тілінде кездесетін *када* – апа, *кадай* – 1) жена; 2) старуха, старая (пожилая) женщина, 3) разг.

баба; қадайланыр – жениться, *қат ие* – қайынене және шор, хакас тілдеріндегі *қат* – әйел деген сөздер келтіріледі [8, 124]. Бірақ бұл пікір әлі де болса анықтауды, этимологиялық талдауды керек етеді. Бұдан басқа *қатын* сөзі солтүстік корей тіліндегі *ка* – үй және *тын* – жан деген сөзден шыққан, қатын «үйдің жаны, әйел» мағынасын білдіреді деген деректер де кездеседі. Бұл сөз финн тіліндегі *vaito* – әйел (түбірі *vait* – жан) деген сөзбен байланысты деген күмәнді топшылау да бар [8, 124].

Қорытынды:

- қандық және некелік туыстық атаулардың ажыратылуы. Мысалы: *ана, ата, қыз, қарындас* қандық туыстық атаулар болса, *ер, келін, құда* – некелік туыстық атауларға енеді.

- тарихи тұрғыдан мағыналары өзгеріске түскен. Мысалы: *оғул//оол* “бала” > *ұл, жасөспірім. уруғ* “отбасы”, “дән” > тайпа, туған > бала, (тыв.) қыз. Эр “ер адам, еркек (жануар) > ер”. Фонетикалық жағынан да өзгеріске түскен. хақ. *пасты* < *балдыз-ы, чув. кин* < *келін*.

Туыстық атауларға қатысты ерекшеліктер:

- туыстық терминдердің меншіктілік категориялары қосымшалар арқылы беріледі.

Газ.: *Оолу* “ұл” < *оғ (у)л-у (оолусу-оның ұлы)*; **Алт.:** *келди*; **Тыв.:** *кенни* < *кел (ин)-и “келін”*.

- туыстық атаулардың ер және әйел, қыз балаға қатынаста бөлінуі: *ана, қыз, ата, ұл*.

- **бур.-моңғ.** тілінде: **й** арқылы: аха-ахай – үлкен аға, *абы-абай* – әке, *абға-абгай* – әкесінің ағасы. **Й** түлғасынан басқа *-и, -аи, -әи, -ыи, -ии* қосымшалары да осындай қызметті атқарады: *кай-аи, қал-әи, кайн-әи, бик-еи*.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Покровская Л.А. Термины родства в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков. М.: Изд-во АН СССР, 1961. С. 11-81; Термины родства в тюркских языках. М.: Наука, 1959. – 52 с.

[2] Исследование по сравнительной грамматике тюркских языков. Ч.IV. Лексика. М.: Наука, 1962. 128 с.

[3] Джафаров Г.Г. О терминах седьмой-одинадцатой ступеней родства по прямой линии в азербайджанском языке // Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем. М.: Наука, 1971. С. 234-239;

[4] Джафаров Г.Г. Термины родства в семантической системе и грамматической структуре языка // СТ, 1974. № 3. С. 22-32.

[5] Кононов А.Н. К этимологии слова огул «сын» // Филология и история монгольских народов. Памяти академика Владимирцова Б.Я. М., 1958. С. 33-36.

[6] Древнетюркский словарь. М.–Л.: Наука, 1969. С. 160.

[7] Языки мира. Тюркские языки. Бишкек, 1997. 543 с.

[8] Қасым Б. Күрделі аталым жасалымы: когнитивті-дискурстық ұстаным (Зерттеулер). Алматы: ЖК Волкова А.В., 2010. 383 б.

[9] Бекбулатов Н.В. Башкирская система родства. М., 1981. 169 б

[10] Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі. Алматы: Ғылым, 1966. 240 б.

[11] Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата: Ғылым, 1990. 383 с.